

YOZGAT ÇAPANOĞLU İSYANI HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME AN EVALUATION ABOUT THE YOZGAT ÇAPANOĞLU REVOLT

Doç. Dr. Ahmet OĞUZ

Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

ahmetoguz@nevsehir.edu.tr

ORCID No: 0000-0000-1991-1102

ÖZET

Yozgat'ta 18. yüzyıldan itibaren hüküm süren Çapanoğulları, bu hâkimiyetlerini Yozgat'ta çıkan ve kimi zaman "Yozgat İsyanı" kimi zamanda "Çapanoğlu İsyanı" olarak adlandırılan isyanın sonuna kadar sürdürmüşlerdir. Ankara'da filizlenen Milli mücadele ve Mustafa Kemal Paşa'ya karşı çıkmaları, Yozgat'ta nüfuzlarıyla beraber varlıklarını da sona erdirmiştir.

Yozgat'ın şehir haline gelmesi ve günümüzdeki mimarisi Çapanoğullarına borçludur. Ailenin Osmanlı Devleti nezdinde etkin üyeleri Ömer Ağa, Ahmet Paşa ve III. Selim ve Nizam-ı Cedid'e desteğiyle bilinen Süleyman Paşa ile şehir ve Çapanoğulları Orta Anadolu'da önemli bir mevki elde etmişlerdir. Fakat Sultan II. Mahmut'un ayanları ve voyvodaları ortadan kaldırma planlaması çerçevesinde Çapanoğulları da diğer ayanlar gibi ortadan kaldırılmışlardır. Ama bu daha çok sürgün ve farklı şehirlerde görevlendirme veya ikamete memur ile çözülmüştür.

Milli mücadele öncesinde ve sürecinde Çapanoğullarının her ne kadar Yozgat'ta memuriyetleri olmasa bile Yozgat ve Orta Anadolu'da ailenin etkinliğinin devam ettiği anlaşılmaktadır. Fakat Çapanoğullarının isyana karışması bizim edindiğimiz bilgiler ve ailenin konuyla ilgilenen ferdi Abdülkadir Çapanoğlu'nun (1945) değımiyle "kader" olarak değerlendirilmektedir. Kimi kaynaklarda geçen "halifelğe ve padişaha son derece bağlılardı." gibi yazılar gerçeğı yansıtmamaktadır. Kaldı ki tarihi akış içinde aile sadece çevredeki rakipleriyle değil İstanbul hükümetleriyle de birçok kere ters düşmüştür. Örneğın Çapanoğlu Ahmet Paşa bu şekilde 2 Nisan 1765 tarihinde idam edilmiştir.

Milli Mücadelede ise daha Yozgat'ta hiçbir olay yokken Kılıç Ali'nin Çapanoğullarından zorla para istemesi aileyi bir isyanın içine çekmiştir. Yozgat'ta aileye yakın kimselerin rivayetlerine göre Yozgat müftüsünün haris tutumu da Ankara ile Çapanoğullarının aralarının açılmasına sebep olmuştur. Mebus seçiminde Müftü Efendi ve diğer Yozgat ileri gelenlerinin Çapanoğullarını

ABSTRACT

Ruled over Yozgat as of 18th century, Çapanoğulları had continued this dominance till the end of rebellion which had broken out in Yozgat, and called as sometimes "Yozgat rebellion" and as "Çapanoğlu Rebellion" sometimes. The fact that Çapanoğulları had opposed to National Struggle which burgeoned in Ankara and to Mustapha Kamal Pasha, brought to an end of their existence as well as influence in Yozgat.

Yozgat's becoming a city and its today's architecture are due to Çapanoğulları. Together with Ömer Ağa, Ahmet Pasha, influential members of the family in the presence of Ottoman State, and Süleyman Pasha, known for support to Selim III and Nizami Cedid (The New Order), the city and Çapanoğulları had gained an important position at the Central Anatolia. But, within the scope of Sultan Mahmud II's planning to dispatch Ottoman Local Notables (Ayans) and voivodes, also Çapanoğulları was dispatched as other ayans were. However, this was solved rather by exile, assignment in different cities or banishment (to be allowed to reside in only a place).

Even though Çapanoğulları had no official duties in Yozgat before and during National Struggle, it is understood that the family's influence was continuing in Yozgat and Central Anatolia. But, Çapanoğulları's involvement in the rebellion is evaluated (considered) as "fate" in the light of information we obtained and with the words of Abdülkadir Çapanoğlu (1945), one member of the family, who is interested in the subject. Writings which were mentioned in some sources, such as "Çapanoğulları were fiercely loyal to caliphate and padishah" do not reflect the reality. Moreover, the family had fallen afoul of not only rivals around but also Istanbul governments for many times within the course of history. For example, Çapanoğlu Ahmet Pasha had put to death in this way on 2nd of April in 1765.

While there was no ever event during National Struggle, Kılıç Ali's demanding for money from Çapanoğulları by force pulled the family into a rebellion. Also Yozgat mufti's ambitious attitude caused to fall out Ankara with Çapanoğulları. At

Geliş Tarihi:

23.11.2021

Kabul Tarihi:

23.12.2021

Yayın Tarihi:

30.12.2021

Anahtar Kelimeler

Mustafa Kemal Paşa

Yozgat

Çapanoğulları

Milli Mücadele

Anekdote

Çerkes Ethem

İç İsyanlar

Keywords

Mustapha Kamal Pasha

Yozgat

Çapanoğulları

National Struggle

Anecdote

Ethem the Circassian

Domestic Rebellions

dışlamaları, Kılıç Ali'ye düşman göstermeleri olayları artık çığırından çıkmıştır. Çapanoğlu isyanı kısa sürmüştür. İsyân bastırılınca ailenin erkek bireyleri Kayseri Pınarbaşı Çerkeslerinin yanına sığınmıştır. Ancak Halit Bey aile ve çocuklarını merak ettiğiinden Yozgat'taki çiftliğine gelmiş, orada yakalanarak Amasya İstiklal Mahkemesi kurulmadan önce “davası sonradan görülmek üzere” idam edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa aileyi kazanmak amacıyla onları affetmiştir. Yozgat mebusu Süleyman Sırrı Bey'in aksine meclis kürsüsüne çıkararak “Efendiler, biraz önce kürsüde konuşan efendiye hiçbir surette katılmamız mümkün değildir. Bahsettiği aile, memleketimize geçmişte büyük hizmetlerde bulunmuşlar, hataları varsa da hatalarından vazgeçmişler, bugünde devletimize hizmette kusur etmemektedirler.”¹ demiştir. Halit Bey'in iki kardeşi ise mahkemesiz Mustafa Kemal Paşa tarafından affedilerek Yozgat dışında ikamet ettirilmiştir.

election of member of parliament (deputy), Müfti Effendi and other Yozgat notables' exclusion Çapanoğulları and their making the family to become enemy to Kılıç Ali had already gotten out of hand. Çapanoğlu rebellion continued shortly. After the rebellion had been suppressed, male members of the family took refuge in Circassians in Kayseri Pınarbaşı. But, Halil Bey came to his farm in Yozgat since he was curious about the family and his children, and by arresting there, he was put into death before Independence Court of Amasya was established, “on the condition of hearing his case later”. Mustapha Kamal Pasha forgave them so as to earn the family. Contrary to Süleyman Sırrı Bey, deputy of Yozgat, by going up the rostrum, Mustapha Kemal Pasha said “Gentlemen, it is in no case possible that we agree with that effendi/gentlemen who has just spoken at the rostrum. The family he mentioned had served great services to our country in the past, they had given up their faults if any, and today they serve to our state without fail.² Halit Bey's two siblings were domiciled out of Yozgat, forgiving by Mustapha Kamal Pasha.

<https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1027658>

Oğuz, A. (2021). Yozgat Çapanoğlu İsyanı Hakkında Bir Değerlendirme. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(4), 1875-1890.

¹ Abdülkadir Çapanoğlu, Yozgat Gazetesi, [https://www.yozgatgazetesi.com/search?q=abdulkadir+%C3%A7apano%C4%9Flu\(Edinme+ tarihi: 11.11.2021\)](https://www.yozgatgazetesi.com/search?q=abdulkadir+%C3%A7apano%C4%9Flu(Edinme+ tarihi: 11.11.2021)).

² Abdülkadir Çapanoğlu, Yozgat Gazetesi, [https://www.yozgatgazetesi.com/search?q=abdulkadir+%C3%A7apano%C4%9Flu\(Edinme+ tarihi: 11.11.2021\)](https://www.yozgatgazetesi.com/search?q=abdulkadir+%C3%A7apano%C4%9Flu(Edinme+ tarihi: 11.11.2021)).

GİRİŞ

*“Azîz-i kavm idik a’da zelil kıldı bizi
Esîr-i bend-i belâ vü sefil kıldı bizi”*

Hüseyn Raci Efendi

Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı’ndan yenik çıkması ve Mondros Ateşkes Anlaşması’nı imzalamasıyla Türk milletinin ve Anadolu’nun kaderinde yeni bir dönem başlamıştır. Anadolu uzun yıllar cepheleli lojistik anlamda beslemiş, devlete katkısı bu yönde daha çoktur. Hatta zaman zaman devlet kontrolünden çıktığı ayan ya da başka şekillerde iç sorunlarla uğraştığı bilinen bir vakıdır. Ancak cephenin kendisi/adı olmamıştı. Birinci dünya savaşının galip devletleri “Şark Meselesi” olarak uzun zamandır Avrupa siyasetinin gündeminde olan, Avrupa için müzminleşmiş sorunu kökünden çözenin çareleri aranmaya başlanmıştır. Bu çerçevede imzalanan/dayatılan anlaşmalara İstanbul hükümeti ve hatta padişah gibi halkın ve genel olarak Türk milletinin kuvvete ve otoriteye boyun eğeceği ve kabulleneceği beklentisi vardı. İstanbul hükümeti/hükümetlerinin onayladığı her anlaşmanın “kayıtsız şartsız” halk tarafından onanacağı hesabı İtilaf devletlerinin umudu ve çözümü olarak görülüyordu. Eğer işler yolunda giderse Anadolu ya da bildik tabirle “Şark Meselesi” I. Dünya savaşının galip devletlere sağladığı üstünlükle başat çevrelerin istediği şekilde adeta “suya sabuna dokunmadan” hallediliverecekti. Ama durum böyle olmadı.

Mondros Mütarekesi’nin dayatmalarına Türk milleti “Müdafaa-ı Hukuk” kavramı ve bunu teşkilatlandırarak, haklı davasını dünyaya anlatmak ve mümkün olmadığı takdirde –ki olmayacaktı– silahla haklarını savunmaya, örgütlenmeye ve silahlanmaya başlamıştır. Bu silahlanmada yerel imkânlar başta olmak üzere tüm çareler; mütareke gereği silah teslim etmeme, depolardan silah kaçırma ve iç bölgelerde depolama gibi düşünülmüş ve tatbik sahasına konulmuştur. Başarı şansını, karşı tarafın vereceği tavizler değil Türk milletinin kabiliyeti, organizasyonu ve mücadelesi belirleyecekti. İstanbul hükümetinin teslimiyeti ve rehaveti sanki siyasi ortamı hazırlamış gibiydi. Yirminci yüzyılın başındaki bu atmosferi, Yunanların İzmir’i işgali bozdu. Adeta bu olay Türk milletinin uykusunu açmıştı. Anadolu’yu hangi kaderin belirlediği ortaya çıktı. İtilaf devletlerinin tutumuna karşı nispeten boyun eğen halk, Yunanlıları İzmir’de mezalimleriyle görünce gerçeği kavrama konusunda gecikmedi. Anadolu’da ve Trakya’da başlayan direnişin önderliğini Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının başı çektiği bir gurup üstlendi. Milli mücadeleyi, 19 Mayıs 1919’da Samsun’a çıkan Mustafa Kemal Paşa’nın Doğu Karadeniz’de bir Rum devleti kurulması yönünde teşkilatlanan Rumlara rahatsız eden Türk çetelerin! faaliyetlerini önlemek görevi başlatmıştı. İtilaf devletleri ve Yunanlılar yanında Anadolu’daki gayri Müslimler de kendi hesaplarına faaliyete geçmişlerdi. Öte yandan gayri Müslim milletler, bazen birbirlerinin aleyhine olmak üzere Türk milletinin kadim bildiği, sığınacak en son nokta gördüğü Anadolu’yu kendi çıkarlarına parçalamak için mücadeleye hız vermişlerdir.

Anadolu’yu her türlü düşmandan temizlemek için kıt imkânlarla girişilen bu mücadelede iç isyanlar ayrı bir önem taşımaktadır. Zira ordusu, cephanesi, parası hatta umudu olmayan bir milletin kurtuluş için direnç çabalarını İstanbul hükümeti, İngilizlerle beraber hareket ederek kırmaya çalışmıştır. Yunanlar İzmir’i işgal edip iç kesimlere doğru ilerlerken güney şehirlerimiz; Antep, Maraş ve Urfa Fransız destekli Ermeni çeteler ve Fransızlarla mücadele ediyordu. Pontus devleti kurma girişimi haricinde Ermeniler, Doğu Anadolu’da nüfus çoğunluğu sağlamak ve alan açmak için Müslüman katliamı yani soykırım yapıyordu. Doğu Anadolu’nun nüfus çoğunluğunun Müslümanlarda olduğunun ispatı Türk yetkililerce mezar taşlarıyla yapılmak isteniyordu(Karabekir, 1995, 177). Bu çetrefil süreç içinde tek düzenli ordu Kazım Karabekir Paşa komutasındaki 15. Kolordu idi. İstanbul hükümetinin vatanın tek kurtuluşu olarak işgalcilerin istediklerini yapmak olarak durumu değerlendirmesi işleri daha da zorlaştırıyordu. Bu zorluğun adı iç ayaklanmalar olmuştur. Halife adına şeyhülislam Dürriyade es-Seyyid Abdullah Efendi’nin yayınladığı fetva, iç ayaklanmalara hız kazanmıştır. İstanbul hükümeti, Ahmet Anzavur’a İngiliz parası vererek Anadolu’da Mili Mücadeleye düşman bir ordu kurdurmuş ve onu desteklemişti(Türk İstiklal Harbi, 1974: 30). İç ayaklanmaların hepsi bu şekilde değerlendirilmese de değişik sebeplere dayanan bu isyanlar zaten kıt kanaat şeklinde yürütülen milli direnişe büyük zarar veriyordu. Haberleşme kaynaklarının kıt olması halka mücadelenin şahsi ya da ittihatçı gayelerle olmadığı bir vatan müdafaası olduğu tam olarak anlatılamıyordu. Yüz yılların verdiği padişaha bağlılık ve itaat kültürü, özellikle Damat Ferit Paşa hükümeti ve İstanbul’da işgalci galip devletlerin ekmeğine yağ sürmüştür. Mahalli ve kişisel kaygılar buna adeta payanda olmuştur. Üstelik uzun yıllar savaş

yaşayan bu zorluğun altında ezilen Anadolu halkı sanki milli mücadeleye karşı çıkarsa işlerin düzeleceğini ve padişahın emri altında rahat edeceklerini düşünmüşlerdi. Bu denli bulanık bir havada geniş bir yelpazeden siyasi vizyonu görmek oldukça zor olmalıdır. I. Dünya savaşına Osmanlı Devletini İttihatçıların soktuğunu düşünen kimi çevrelerde İstanbul'daki siyasi parti çekişmelerini Anadolu'ya yansıtılmışlardır. Bunun örneği çapanoğullarıdır. Bu ve benzer durumları daha da çoğalta biliriz. Ancak söz konusu olan işgal edilen toprakların kurtarılması ve devlet düzeni tesis edilmesi olunca hiçbir konu failini haklı hale getirmemektedir. Bu çerçevede Çapanoğullarına bakış açımızda vatanın birliği, dirliği ve bağımsızlığı doğrultusunda olacaktır. Mustafa Kemal Paşa'da olayların en ateşli olduğu dönemde insanların yanılabilirliği gerçeğini kabul ederek³ insan unsuruna önem vermiştir. Çapanoğullarından isyana karışanlar dâhil, Halid Bey istisna hiç birisi idama mahkûm edilmemiştir. O'da Pınarbaşı Çerkeslerinin yanından kaçıp Yozgat'a gelince yakalanmış ve Amasya'da idam edilmiştir. Bu elim hadise Kurtuluş Savaşı'nın felsefesi değildir.

1. ÇAPANOĞULLARININ YOZGAT'TA İSYAN ETMELERİ

Yakın dönem tarihimizde Çapanoğullarını asıl meşhur eden, Osmanlı Devleti içindeki tarihi süreçte yerel ve devlet içinde aldıkları etkin rolden ziyade "Kurtuluş Savaşı" esnasında giriştikleri isyandır. Yozgat Tarihi araştırmalarında ön plana çıkan Çapanoğlu ailesidir. Esasında Yozgat tarihi de şehir tarihi olarak kurucusu oldukları Çapanoğullarına bağlıdır (Duygu, 1953, Uzunçarşılı, 1974, Sakin, 2012). Çapanoğullarının uzun süreli olarak Osmanlı Devleti hizmetinde görev yapmaları ve bu görevlerinde çoğunlukla Orta Anadolu'da olması bölgede aileye önemli bir nüfuz kazandırmıştır. Yozgat'ta pek çok Çapanoğulları ile ilgili menkıbe anlatılması ailenin şöhretini göstermesi bakımından dikkate değerdir. Örneğin Çapanoğlu'nun abdest suyu⁴ ya da altından Çapanoğlu çıkar bunlardan bazılarıdır. Ne yazık ki yüzyılların bu köklü ayan ailesi, Milli Mücadele'nin yanında değil karşısında olmuştur.

Britanyalıların Amerika, Okyanusya veya Doğu Asya'da koloniler kurması, bu kolonilerde yerleşimler oluşturması veya yerleşim oluşturdukları bölgelerde askerî güçlerini kullanarak, topraklarını genişletmesi çok zor olmamıştı. Ancak hem Akdeniz ticaretinin merkezinde bulunan hem de büyük bir pazar olan ama hâlâ çok güçlü bir devlet mekanizmasına sahip olan Osmanlı Devleti'nin aleyhine büyümek, Britanya için kolay değildi. Britanyalılar bu yolu denemek yerine Osmanlı toprakları üzerinde sadece ticari faaliyet gösteren ancak kapitülasyonların verdiği ayrıcalıklarla, kendi iç dinamikleri ile hareket etme olanağına sahip Levant Company'yi kurmuşlardı. Bu ticaret şirketi, özellikle İstanbul, Halep, İzmir, Kıbrıs gibi deniz ticaretinin yaygın olduğu noktaları merkez olarak faaliyet göstermekteydi. Büyükelçilik dışında, Osmanlı topraklarındaki İngiliz diplomatik misyonları da esasen Levant Company tüccarlarının kendi çabalarıyla kurdukları konsolosluklardı. Tüccarların kendi aralarındaki meseleleri ve Britanyalıların hukuki sorunlarını konsolosluklar çözmekte, onların gücünün yetmediği noktalarda İstanbul'daki büyükelçilik devreye girmektedir (Wood, 1964: 59-80).

1.1. Çapanoğulları Niçin Milli Mücadelenin Karşısında Yer Aldı?

Osmanlı Devleti içinde Çapanoğulları her ne kadar önemli devlet hizmetlerinde bulunmuşlarsa da Osmanlı Devleti içinde sorun yaşamamış değillerdir. Örneğin Çapar Ömer Ağaoğlu Ahmet Paşa, Bozok sancağı mütesellimi, iki tuğlu paşa olarak Sivas valisi olmuş, daha sonra Niğde sancağı mutasarrıflığında görev yapmıştır. Ahmet Paşa, bu görevinde başarılı bir eşkıya takibinde bulunmuş, Sultan Mustafa(1757-1774) zamanında hizmetlerinden dolayı ödüllendirilmiştir. Ancak onun İstanbul'dan takdir alması, çevresindeki diğer ayan ve valileri endişelendirdiğinden halka zulüm yaptığı gerekçesiyle

³ Mustafa Kemal Paşa, Türk İstiklal Harbi sonrası Afyon Başmakçı dolaylarında bir konağa misafir olur. Akşam yemeğinden sonra çevre il, ilçe ve köylerden Paşa'yı görmeye gelirler. Bazıları ellerinde bir torba, torbanın içinde kâğıtlar vardır. Mustafa Kemal Paşa içinde ne olduğunu sorar. Onlarda "Paşam bu civarda siz düşmanla savaşırken Yunanla iş birliği yapanların isimleri var." cevabını alır. Paşa ses çıkarmadan torbaları bir kenara koyar. Konak boşalınca yanındakilere torbaları getirtilir ve şömineye atar. "Aman Paşam ne yaptınız onlar önemli." Diyenlere "Bu memlekete hain değil insan lazım." diye cevap verir. Bu olay Afyon'da tarafımdan derlenmiştir.

⁴ Çapanoğulları hakkında genellikle çay açık olduğu zaman kinayeli söz söylenir. Bu çok bilinen hikâyenin ne anlama geldiğini Abdülkadir Çapan Beyefendiye sorduğumda elindeki çapanoğullarına ait çok özenle ve güzel bir yazmayı göstererek; "Çapanoğullarının okur-yazar tahsilli, mürekkep yalamış kimseler olduğu için leğende abdest aldıkları zaman ellerinin mürekkebi suya karıştırdığından su bulanık hale geldiği, bu sözün oradan çıktığını belirtmiştir (Kaynak kişi: Abdülkadir Çapanoğlu, yaş; 76, Üniversite mezunu).

1765 yılında idam edilmiştir(Mert, 1980, 33). Çapanoğulları Sultan II. Mahmut (1808-1839) zamanında devlet ayanları ortadan kaldırma ve yerel güçlerin devlet içinde egemenliğini kırarak merkezi otoriteyi güçlendirme siyaseti izlemiştir. Bu çerçevede Çapanoğullarından da Yozgat'a üst düzey memur atamamıştır. Ancak aile olarak devlette görev almaya devam etmişlerdir. Görülüyor ki Çapanoğulları ailesi olarak devlet içinde inişli çıkışlı bir durumları vardır.

Çapanoğullarının 20. Yüzyıl başında Osmanlı Devleti içinde durumları tahsil seviyelerine göre memurdur. Dolayısıyla geçmiştten getirdikleri şöhretleriyle Orta Anadolu'nun hatırlı kişileridir. Ailenin geçmişte Abdülfettah Paşa, Celaleddin Paşa(Duygu, 1975: 154), Ahmed Şakir Paşa gibi önemli devlet adamları yetiştirmesi Yozgat ve çevresinde bu saygınlığını artırmaktadır. Özellikle Yozgat ve çevresinde hatta bütün Türkiye'de Çapanoğullarıyla ilgili fıkralar üretilmesi onların şöhreti ve güçlerinin de aynı zamanda bir ifadesidir.⁵ Son dönem kuşakta ise yine devlet hizmetinde önemli kişiler vardır. Hatta ailenin bir üyesi İttihat ve Terakki Partisi'nden II. Meşrutiyet döneminde Meclis-i Mebusan'a Yozgat sancağından Ankara mebusu olarak seçilen (Ahmed) Edip Bey⁶'dir. (Ahmed) Edip Bey'den başka Çapanoğullarının bu dönemde öne çıkan simaları Mehmed Celaleddin Bey(Celal)⁷ ve Halid Bey⁸, Salih Bey⁹, Abdülkadir Bey, Ziya Bey, olmak üzere isyana dâhil olmuşlardır.

(Ocak, 1970; 89). Ankara'da Meclis-i Mebusan reisi Mustafa Kemal Paşa'nın çağrılarını önce sessizce dinleyen aile üyeleri durumu tam kavrayamadıklarından akrabaları Yusuf Ziya Bey'i Ankara'ya adeta keşif için göndermişlerdi. Yusuf Ziya Bey, Ankara'ya gitmiş, Mustafa Kemal'in ve çevresinin güvenilir bir kimse olmadıklarını ve ellerinde kuvvetlerinin bulunmadığını söylemiştir (Ocak, 1970; 98). O zamana kadar ailenin karar verme durumunda lideri gibi görülen Edip Bey'in, Mustafa Kemal Paşa'yı geçmiş dönemdeki tanımlamasıyla İttihatçı kimliği taşıdığını düşünmesi olayları doğru görememesine sebep olmuştur. Çapanoğulları ailesinin Ankara'daki oluşumu doğru okuyamamaları, İttihatçıların yeni bir hamlesi olarak görmeleri, Ziya Bey'in Ankara izleniminin hataları yanlış yola sapmalarına, meceraya sürüklenmelerine sebep olmuştur. Öte yandan Çapanoğullarının Ankara'da açılan meclise mebus olarak gitmemeleri/gidememeleri ama Yozgat'ta var olan Müdafaa-ı Hukuk derneğinin içinde olmaları çelişkileri içinde barındırmaktadır. Kılıç Ali Bey ise Yozgat'ta hiçbir teşkilatlanmanın olmadığını belirtmiştir ki bu doğru değildir. Belki istenilen düzeyde yeterli değildir. Hatıratında o, Yozgat eşrafını milli mücadele etrafında topladığını ancak buna Celal Bey'in mani olduğunu belirtmiştir(Turgut, 2007; 118). Bu bilgilerin doğru olmadığı, Yozgat'ta halkın Milli Mücadeleye ne denli duyarlı olduğu görülmektedir.

⁵ Babamdan duyduğum bir fıkra şöyle: Çapanoğlu, kara kışta yani Aralık ya da Ocak ayının kar henüz düşmediği bir gün Kozanoğlu'nu Yozgat'a konağına yemeğe davet eder. Konakta yemekler yenir sohbet edilirken Kozanoğlu ayakta bekleyen azaplardan (ağanın adamı/hizmetçileri) birinden su ister. Kozanoğlu suyu içince "Beyim suyun iyi değilmiş." der. Bunun üzerine azap öne çıkarak; "Beyim Ağdalarda bir su var ki aklınız durur, bu ne ki." der. Çapanoğlu hemen söze başlar ve "Oğlum sabah git oradan bize bir su getir." der. Adam sabah kalkar Yozgat'ın keskin ayazıyla birlikte hafif kar atıştırmaktadır. Atı dışarı çıkarıp hazırlarken komşu sorar "Hayrola bu havada nereye gidiyorsun komşu?" adam söylediğine bin pişman: "Sorma komşu Çapanoğlunun konağında bir b. yedim Akdağlarda ağzımı yıkamaya gidiyorum. (Kaynak kişi, Memduh OĞUZ, 1924 Yozgat doğumlu, ilkokul mezunu.)

⁶ Ahmed Edip Bey, 1859 yılında Yozgat'ta doğmuş, Demirli medresede tahsilini tamamlamıştır. İyi bir tahsil yapmış, aruz vezniyle şiirler yazmıştır. Yurdun çeşitli yerlerinde kaymakamlık ve mutasarrıflıklarda bulunmuştur. II. Meşrutiyet'in ilanıyla İttihat ve Terakki Cemiyetinin kontenjanından Yozgat sancağından Ankara mebusu seçilmiştir. İttihatçıları eleştirdiğinden mebusluktan atılmış ve emekliye sevk edilmiştir. Yozgat' dönünce ateşli bir İttihatçı düşmanı olmuştur. Bu yıllarda bir aydın olarak kurtuluş çareleri aramış, Yozgat'ta istemediği olayların içine sürüklenmiştir. Çerkes Ethem'e karşı Arapseyfi çarpışmasında yenilerek Pınarbaşı Çerkeslerinin yanına sığınmış 7 Ocak 1922 tarihli aftan yararlanarak Kayseri'de oturmaya devam etmiştir. 16 Ekim 1925 tarihinde vefat etmiştir(Ergin, 2008; 185).

⁷ Edip Bey'in küçüğü olup, Mehmed Celaleddin Paşa gibi olması için bu ad konulmuştur. Rüştüye'den tasdikname almıştır. Çeşitli memurluklarla beraber Kaymakamlık ve Mutasarrıflık görevlerinde bulunmuştur. Karahisar mutasarrıflığında iken İttihatçılar tarafından emekliye sevk edilmiştir. Yozgat'a gelmiş ve ağabeyi ile beraber memleketin durumunu takip etmiştir. Yozgat'taki olaylara karışmış ağabeyi ile beraber hareket etmiştir. Pınarbaşı'nda saklanmış, 1921 yılındaki aftan yararlanmış ve İstanbul'da ikamete memur edilmiştir. 1936 yılında İstanbul'da vefat etmiştir(Ergin, 2008; 185).

⁸ 1868 yılında Yozgat'ta doğmuştur. Edip Bey'in küçük kardeşidir. Sıbyan mektebini bitirdikten sonra tahsiline devam etmemiş ve Yozgat'ta ziraatla meşgul olmuştur. Yozgat'ta Kılıç Ali'nin uygulamalarına kızarak önce çiftliğine çekilmiş sonrada isyancılara katılmıştır. Kardeşleriyle beraber Pınarbaşı'na gitmiştir. Ancak oradan gizlice Yozgat'taki çiftliğine gelmiş, orada yakalanmış ve Amasya istiklal mahkemesinde 1921 yılında idam edilmiştir(Ergin, 2008; 185).

⁹ Salih Bey, isyan sırasında kardeşleriyle birlikte olmuştur. Ancak isyanın seyri ve karar aşamalarında yer almamıştır. Pınarbaşı'na kaçmış, orada bir müddet kalmış, kısmi aftan yararlanmış, sürgün edilmiştir. Ancak daha sonra affedilerek hukuk eğitimi aldığından avukatlık ve Kırşehir ağır ceza hâkimliği yapmıştır(Acun-Dündar, 2013, 9).

2. ÇAPANOĞULLARININ İSYANA KARAR VERMELERİ

İtilaf Devletlerinin İstanbul'da padişah ve hükümeti eline almalarından sonra Anadolu'ya baskı artmaya başlamıştır. Hatta İstanbul'da farklı hükümetler zamanında da Ankara'da kurulan yeni hükümetle ve meclisle ilişkileri de birbirinden farklı olmuştur. Damat Ferit Paşa hükümetleri daha sert ve İngilizlerin isteği doğrultusunda kararlar verdiği bilinen bir gerçektir. Bu doğrultuda İstanbul hükümeti önce Mustafa Kemal Paşa'yı etkisiz hale getirmeye çalışmış, vatan haini ilan etmiştir. İstanbul hükümeti, Milli Mücadele'yi yok etme çabaları içinde daha tehlikeli bir oyun daha oynamıştır; milleti bir birine düşürmek. Bu oyun nispeten karşılık bulmuştur. Yurdun değişik yerlerinde çıkan isyanlar sebebi ve hedefi ne olursa olsun yeni kurulmuş olan Ankara hükümetine ve "Büyük Millet Meclisi"ne zarar vermiştir. Daha kötüsü başta İngilizlerin maddi desteği olmak üzere Avrupa'nın ve Amerika Birleşik Devletlerinin desteğini alarak Batı Anadolu'da ilerlemiştir. Yunanlılar ilerlerken "Yunan Mezalimi" olarak nitelendirilen vahşet ve soykırıma engel olacak Kuva-yı Milliye ordusu iç isyanlarla uğraşmıştır.

Çapanoğullarının isyanı ile ilgili yapılan çalışmalarda iki unsur ön plana çıkmıştır; Birincisi Postacı Nazım'ın Yozgat'a yakın bir yerde isyanı ve bu isyanı bastıracak kuvvetlerin başarısızlığı Çapanoğullarına cesaret vermiştir. Adeta isyana müdahalede Ankara hükümetinin yetersiz kalması bölgede hükümet boşluğu meydana getirmiştir. Ankara hükümeti ve Mustafa Kemal Paşa, hakkında araştırma yapmak için gönderilen Çapanoğullarından komiser muavinliği yapan Ziya Bey'in var olan gelişmeleri görememesi isyana kapı aralamıştır. İkinci önemli olay ise Antep'ten Postacı Nazım ve avanesinin isyanını bastırmak için Yozgat'a gelen Kılıç Ali Bey'in Yozgat'ta Çapanoğullarına karşı tutumları isyanın fitilini çekmiştir. Yozgat ileri gelenleriyle Çapanoğulları arasındaki alttan alta var olan gerginlik ailenin karar verme yetisine sahip iki önemli ismi Edip ve Celal Beyleri yanlış yöne sevk etmiştir. Yozgat'ta Çapanoğlu ailesine kin besleyen kimi çevrelerin Kılıç Ali'ye ailenin aleyhine bilgi vermeleri Çapanoğullarının Ankara hükümetine karşı daha da soğutmuştur. Bunların başında müftü Mehmet Hulusu Efendi¹⁰ gelmektedir. Müftü hakkında halen yaşayan Çapanoğlu soyundan gelenler bile Çapanoğullarının bu akıbetinin sorumlusu olarak "besleme, hain, nankör" ifadeleriyle sıfatlandırdıkları Müftü Mehmet Hulusu Efendi'yi görmektedir.¹¹ Çapanoğlu Celal Bey ise çok kısa olarak değindiği "hadiseler" diye özetleyebileceğimiz geçmiş hakkında Çapanoğullarını felakete sürükleyen küçük kardeşleri Halid Bey olduğunu, onun affedilmesine rağmen Pınarbaşı'ndan kaçıp Yozgat'taki çiftliğine gelmesi ve ihbar üzerine yakalanıp idam edildiğini anlatmaktadır. Kendilerinin bu yüzden suçlandığını ifade eder ki bu doğru değildir(Acun-Dündar, 2005; 338).¹²

Buradan anlaşılıyor ki olayların içinde olan Çapanoğlu ailesinden bir kısmının da aslında silahlı bir çatışma içinde bulunmak istememiştir. Hatta başlangıçta öncelikle Edip Bey olaylara karşı durmak istemiştir. Edip Bey, kardeşlerini silahlı bir mukavemete girmemeleri hususunda sert bir şekilde uyarmasına rağmen Mustafa Kemal Paşa'yı eleştirmekten de geri durmamıştır. Onun bu hareketinin memleketi yeniden önceki İttihatçıların yaptığı gibi bir felakete sürükleyecekleri kanaatini taşımasından ileri geldiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple Ankara'da açılan meclise ve Mustafa Kemal Paşa'ya mesafeli hatta düşmanca bakmıştır. Ancak akrabalık duyguları ve topluluktan kopmamak adına adeta isyanın içine sürüklendikleri anlaşılmaktadır. Edip Bey'in kardeşlerini ikazına rağmen kendisi de Çapanoğullarında bazı kimseler Ankara'nın ve Mustafa Kemal Paşa'nın karşısında olmuşlardır.

¹⁰ Mehmet Hulusi AKYOL(1888-1964), Yozgat'ta doğmuş, Çapanoğulları babası Çapanoğlu Hacı Osman Nuri Bey'in yanında büyümüş, ailesi Çerkes kölemenlerinden Bekir Ağa'dır. Yozgat'a bağlı Kavurgalı medresesini bitirmiştir. Çapanoğlu ayaklanmasının müsebbibi olarak Müftü Efendi görülür. Abdülkadir ÇAPANOĞLU' "Cami'ül Ezher'e Hacı Osman Bey tarafından gönderildi ama tahsilini tamamlayamadı." der. (Abdülkadir Çapanoğlu, <https://www.yozgatgazetesi.com/search?q=abdulkadir+%C3%A7apano%C4%9Flu>, edinme tarihi; 7.11. 2021). İstanbul'a gitti ve ruûs imtihanında başarı göstererek müderris oldu. 1920 yılında Yozgat Müftülüğüne tayin edildi(Ergin, 1989; 303). Ancak Müftü Efendi'nin Mısır'a hiç gitmediği Ergin tarafından ailesine dayandırılarak ifade edilmektedir(s. 64).

¹¹ Abdülkadir Çapanoğlu (1945), gazeteci ve yazar.

¹² Her ne kadar Celal Bey'in "Bizden hiç birimizin haberi olmaksızın Sivas'ta Nazım isminde birinin ihdas etmiş olduğu harekete köyden giderek iltihak eder(Acun-Dündar, 2005; 338)."demesine rağmen Abdülkadir Bey'in hatıralarında "Celal Bey'de Arapseyfi'deki Halid Bey'in çiftliğine gelmiş. Oradan köyde yapmak istediği ev için kereste satın almak ve naklettirmek bahanesiyle Çayırözü'ne kadar gitmişler. Orada bazı Çerkes ileri gelenleriyle görüşmüşler ve görüştüğü kimseler tarafından Kemal Paşa'nın düşüncelerine muhalefet için kendisine istediği vakit, istediği kadar atlı verileceği ve bu konuda kendisiyle her dakika harekete hazır oldukları söylenilmiş." (Ergin, 2008; 63) bu ifadeden anlaşılıyor ki Celal Bey'de işin içindeydi.

Çapanoğullarının tereddütlü davranışlarının üzerine gerek Yozgat'ta gerekse Yenihan'da meydana gelen Postacı Nazım ve etrafındaki çetelere kardeşi Halid Bey'in katılması onları isyanın içine sürüklemiştir.

2.1. Postacı Nazım(Yenihan) İsyanı ve Çapanoğulları

Osmanlı Devleti'nin Mondros Ateşkes Anlaşması'nı kabul etmesinin ardından tepki olarak ülkenin her tarafında Müdafaa-ı Hukuk dernekleri kurulmuştu. I. Dünya Savaşı sona ermiş ancak ateşkes şartlarına rağmen galip devletlerin Osmanlı topraklarını işgali devam etmekteydi. Buna karşı halkın savunma refleksi canlanmıştı. Bu durum İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaliyle Anadolu başta olmak üzere Türk çoğunluğun olduğu yerlerde vatani savunmak için örgütlenmeler, mitingler ve Kuva-yı Milliye teşkilatları kurulmasına yardım etmiştir. Vatanın kurtuluşuna Günay Cephesi'nde Fransız işgaline karşı konularak başlanmıştır. Güney şehirlerinin işgaline Ermeni çetelerinin terörü başlayınca şehirlerde; Antep, Maraş ve Urfa kendi kurtuluşlarının mücadelesini merkezi otoriteden emir hatta destek almadan başlatmışlardı. Mustafa Kemal Paşa'nın bir gurup asker ve sivil erkân ile Samsun'a çıkışı yurttan uyanan direnişin şemsiyesi görevini görmüştür. Anadolu'da Ankara merkezli "Türk İstiklal Harbi"nin doğması bu harekete karşı olanlarla işgalci düşmanları harekete geçirmiştir. Milli Mücadele'nin başladığını gören İngilizler ve Yunanlılar bu savunma refleksini kırmak amacıyla harekete geçmişlerdir. Padişah ve özellikle de Damat Ferit Paşa hükümeti iş başında iken Anadolu'da filizlenen istiklal hareketine karşı her türlü yok etme eylemi içine girmişlerdir. Güya istilacıların dedikleri yapılır, onları kızdırmamak yoluna gidilirse en azından yaşanacak bir yurt parçası bahşedecekleri umulmuştu. Bu yanlış siyaset fiiliyatta top yekûn Türk İstiklal mücadelesine zarar vermiştir. Bunlardan belki en tehlikeli olanı kardeşi kardeşe kırdırma siyasetiydi. Düşman kapıdayken, Anadolu içlerine Yunanlıların ilerleyişi sürerken, güneyde çarpışmalar başlamışken Ankara'daki "Büyük Millet Meclisi"nin en büyük işi iç isyanları bastırarak haline gelmiştir. Doğu'da düzenli bir birlik olmasına karşın Ermenilerle mücadele edilmek zorunda kalınması Yunan ilerleyişi karşısında düzenli birliğin olmayışı iç ayaklanmalar küçüğe olsa, önemli hale getirmiştir. Anadolu'da Türk halkının çaresizliği, umutsuzluğu, padişaha geleneksel olarak yüzyılların alışkanlığıyla bağlı olmaları, İttihatçıların geçmiş dönemdeki partizanlığı gibi sebeplerle siyasi bölünmüşlük Mustafa Kemal ve ekibinin kurtuluş mücadelesinin tam olarak anlaşılmasına sebep olmuştur. İstanbul'da hilafet makamının şeyhülislam eliyle yayınladığı, kurtuluş mücadelesinin aleyhine verilen fetva, fikri bocalama içinde olan halka adeta kötü yolu göstermiştir. Merkezi otoritenin olmaması ya da zayıf oluşu zaten savaştan bıkan halkın çeteciliğe yönelmesine sebep olmuştur. Vergilerin artırılacağı, yeniden asker yazılacağı gibi dedikodular isyana meyli artırmıştır(Goloğlu, 2010; 5). Örneğin Yenihan'da çıkan Postacı Nazım ve Çerkeslerin de dâhil olduğu bu isyan anlatılan sürecin Orta Anadolu'daki parçasıdır.

Postacı Nazım, unvanıyla bilinen Hüseyin Nazım Erzurumlu olup Yenihan (Yıldızeli)- Sivas arasında posta hizmeti yaptığı için bu adla anılmaktadır. Posta hizmetlerinden dolayı zimmetine ödeyemeyeceği kadar para geçirdiğinden hakkında tahkikat açılmıştır. Postacı Nazım'da gizlenmek için köylere saklanmış, durumun elverişli olduğunu görünce etrafına çete toplamaya başlamıştır. Halkın şeriatçı-kongreci/kuvvacı¹³ ne olduğunu bilmediği bir ortamda kendisini padişah yanlısı şeriatçı olarak tanıtan, bölgede otorite kurmaya çalışan Ankara hükümetine karşı bir tutum sergileyerek etrafına topladığı asker kaçağı, suçlu, vb. kişilerle etraf köyleri tehdit etmeye başlamıştır. İsyanları bastırılıp etrafa dağılan ve bölgedeki akrabalarının yanına gelen Bolu ve Düzce Çerkeslerinin de katılımıyla avanesi çoğalmıştır. Bu kalabalığa ve hükümet otoritesinin olmadığına güvenen Postacı Nazım, Yenihan'ın Kaman köyünde Ankara'da kurulan hükümeti tanımadığını¹⁴ Mayıs 1920'de ilan etmiştir(Ocak, 1970; 95). Postacı Nazım ve ona katılan asiler, Çamlıbel ve Tokat'tan gelen bazı zayıf askeri birlikleri yenmişleridir. Bu başarıdan cesaret alan isyancı gurup Boğazlıyan, Zile ve Amasya yönünde hâkimiyet alanlarını genişletmişlerdi. Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta belirttiği üzere bu isyan bölgede tereddüt gösteren diğer "erbab-ı fesad"ı harekete geçirmiştir(Nutuk, 2016; 255). Burada kastedilenin Çapanoğulları olduğu muhakkaktır. Çapanoğullarından bizzat isyana katılan ve silahlı mücadelede beraber olan

¹³ Halkın şeriatçı-kongreci /kuvvacı ne demek olduğunu bilmediği bir ortamda tarlasında çift süren bir köylünün yanına eli silahlı iki çete gelir. Birisi köylüye sorar; "Çifti bırak söyle bize "şeriatçı mı kongreci misin?" der. Köylü şaşkındır. Kimseyi tanımaz, bölgeye kim hâkim bilmez ne dese başı derde girecek düşündür ve "Ben öküzüm kim koşarsa onun çiftine giderim."(Kaynak kişi, Yakup ŞAHİN, 1913 Yozgat doğumlu, okur).

Abdülkadir Bey'in Hatıraları'nda Edip Bey'in her ne kadar Mustafa Kemal Paşa'ya güvenmediği, Ankara'da ki oluşumu İttihatçı tertibi bir hareket olarak görse dahi silahlı bir mücadeleye kesinlikle taraftar olmadığı anılan hatıratıta kuvvetle vurgulanmıştır. Kardeşi Celal Bey'de Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum ve Sivas kongreleriyle asker toplama isteğinin, hoş karşılamıyordu. Hatta kuvvet kullanarak bunlara mani olmayı bile düşünmüştü. Edip Bey ailenin isyana meyilli üyelerini uyararak "Kozan ihtilali gözümüzün önündedir. O ailenin sönmesine ve bütün hanümanının (aile ocağının) mahvolmasına böyle bir ihtilal sebep olmuştur. Binaenaleyh bu gibi ahvale katiyyen mahal yoktur. Sizin de bunlara karşı mütemayil vaziyet almamanızı hasseten rica ederim." demiştir(Ergin, 2008; 63). Neticede olaylar Çapanoğulları dışında başlamış, Çapanoğulları olayların içine dâhil olmuştur(Taş, 1987; 38).

3. ÇAPANOĞULLARININ YOZGAT'TAKİ DURUMLARI

Çapanoğullarının önde gelen isimleri Edip Bey, Celal Bey, Salih Bey Türk Kurtuluş Savaşı öncesi Yozgat'ta toplanmışlardı. Küçük kardeş Halid Bey ise zaten Yozgat'tan hiç ayrılmamış, Arapseyfi'deki çiftliklerinde tarımla meşgul bir hayat sürmüştür. I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti Mondros Ateşkes Anlaşmasıyla barış sürecine girmesine karşın toprakları işgal edilmeye başlamıştı. İşgale uğrayan bölgelerde olduğu gibi Yozgat'ta da Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti kurulmuştur. Cemiyetin önde gelen üyeleri arasında belediye reisi Başçavuşzade Ahmet Nuri Bey (1888-1964), Müftü Mehmet Hulusi Efendi, Mahkeme-i Şeriyeye hâkimi Hafız Ömer Şahabettin Efendi (1866-1940), Yozgat Müftülük müsevvidi Gök Ali Kethüdazade Süleyman Sırrı Bey (1868-1940), Darende Eski Kaymakamı Divanlızade Ahmet Hamdi Efendi (1878-1963), Mahkeme-i Şeriyeye Başkâtibi İhsan Efendi. Çapanoğlu ailesinin iki önemli üyesi Edip Bey ve Celal Bey bu cemiyetin üyeleriydi. Çapanoğulları bu derneğin kurucuları arasında ve şehir eşrafiyla birlikte cemiyete aktif olarak katkı verdikleri anlaşılmaktadır (Sakin, 2012; 260). Görülüyor ki Yozgat şehir olarak ülke genelinde yapılması gerekenleri yapmış, şehirde Müdafaa-ı Hukuk derneği kurulmuş şehir ileri gelenleri bu derneğin ya kurucuları ya da aktif üyesi olmuşlardır. Şehirde ve başlangıçta Çapanoğullarında buraya kadar Mustafa Kemal Paşa ve yeni teşekkül eden Ankara hükümetine karşı hiçbir olumsuz tavır görülmemiştir. Çapanoğullarının Müftü ile yaşadıkları şahsi meseleler ve Kılıç Ali'nin Yozgat'a gelişi ve Milli Mücadele için yardım toplama isteği olaylara sebep olmuştur.

Çapanoğullarıyla Müftü Mehmet Hulusi Efendi'nin esasında aynı büyük aile içinde yetiştiğini varsayabiliriz. Müftü Hulusi Efendi'nin hırslı olduğunu söyleyen Abdülkadir Çapanoğlu'nun bu düşüncesini gelişen olaylar doğrular gibidir. Onun mebus seçilme isteği ve beklentisi acaba Çapanoğullarını Milli Mücadele aleyhine mi göstermiştir? Başka bir husus ise Çapanoğulları, Ankara'nın isteğine uyararak acaba mebus seçilmek istemişler mi? Çapanoğullarına ait yayımlanan iki hatıratıta bununla ilgili bilgi bulunmamaktadır. Mebusluğun sağlayacağı avantajları zaten aileden elde ettikleri ve sonunu iyi görmedikleri bir yola da girmek istememiş olabilirler. Çapanoğullarıyla Müftü Hulusi Efendi'nin arası ilk önce Sivas kongresinden sonra 13 Eylül 1919 tarihinde kongrenin kararları olarak Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa, Müdafaa-ı Hukuk cemiyetlerine bir telgraf göndererek İstanbul hükümetiyle haberleşmelerin kesilmesini istemişti. Yozgat'a gelen bu telgraf emrine verilecek cevap için Müftü Hulusi Bey ile Celal Bey arasında nasıl bir üslup kullanılacağı tartışmaya hatta gerginliğe sebep olmuştur. Müftü Bey, kendi düşüncesi doğrultusunda, olayların akışına bakılırsa daha samimi ve Ankara hükümetine destek mahiyetinde bir cevap vermek istemiş olmalıdır. Buna karşılık cemiyetin üyesi olan Celal Bey, daha resmi ve Hulusi Bey'in aksine daha soğuk bir cevap vermeyi uygun gördüğü anlaşılmaktadır. Celal Bey'in Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa hakkındaki düşüncesi belli olduğuna göre verilen cevap Türk İstiklal Harbi sürecini baştan beri destekleyen tavrı sebebiyle Celal Bey'in adeta baştan savar gördüğü cevabı yetersiz görmüş olmalıdır. Sonuç olarak devlet tecrübesini de öne süren Celal Bey'in isteği doğrultusunda Ankara'ya cevap verilmiştir. İsteği gerçekleşmeyen ya da Çapanoğullarına karşı kaybettiğini düşünen Mehmet Hulusi Efendi buna içerlemiş ve Çapanoğullarına kin beslemeye başlamıştı(Ocak, 1973; 94). Müftü Efendi bu kinini hutbeye taşımış, bir Cuma günü vaaz esnasında Çapanoğullarına yüklenmiş, isim vermeden "Milli mücadeleye düşman hainler" olduğunu ateşli bir dille söylemiştir. Camide o esnada vaazı dinleyen Celal Bey, çıkışta Müftüyü karşılamış ve atasının yaptırdığı camide kendilerine hakaret edemeyeceğini sert bir dille ihtar etmiştir(Ocak, 1973, 117). Celal Bey'in tutumu tavrından anlaşılıyor ki Milli Mücadeleye karşı değildir. Bu konuda Ankara'ya düşman gösterilmesine şiddetle karşı çıkmıştır. Bu konuşma

esnasında Müftünün mebus olup olmadığı belli değildir. Buradan anlaşılıyor ki Çapanoğulları Yozgat'ta daha ötesi Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'nde Müftü'den daha etkilidir. Ancak Müftü Mehmet Hulusi Efendi, Çapanoğullarının Ankara'ya mesafeli yaklaşımını iyi değerlendirmiştir. Bozgunculuk yapıp yapmadığı bu aşamada belli değildir. Kılıç Ali Bey'in Yozgat'a gelişinde aileye karşı şüpheli tavrı Mehmet Hulusi Efendi'nin Çapanoğulları hakkında Kılıç Ali'ye menfi bilgiler vermesinin etkisi olmuş olabilir.

İkinci ve asıl önemli olan Çapanoğullarının Milli Mücadeleye cephe alması, Postacı Nazım çetesine katılmaları ve silahlı mücadeleye girmeleridir. Bu süreç Kılıç Ali'nin Yozgat'a gelişiyle başlamıştır. Yozgat civarında Postacı Nazım'ın başlattığı isyan, çevrede bulunan irili ufaklı çetelerinde dâhil olmasıyla cemiyetleri büyümüştür. Bunlar kendilerine “şeriatçı” unvanı vererek şeriat ve hilafet adı altında yağma ve talana başlamışlardı. Çeteler Yozgat, Akdağmadeni, Boğazlıyan, Zile, Devecidağı ve çevresini işgal etmişlerdir. İşgalci çete reisleri; Postacı Nazım, Deli Hacı, Deli Ömer, Aynacıoğulları vs. olmak üzere bölgede güç haline gelmişlerdir. Yozgat ve havalisini ele geçiren çetelerle başa çıkacak kuvvet bulunmadığından Kılıç Ali Bey Antep taraflarından Yozgat'a gönderilmişti. Yozgat' girerken kahramanlar gibi karşılanan Kılıç Ali Bey'in yanında kendisine sığınan Cezayirli mülteciler ile az sayıda Antep'ten gelen mücahit vardı. Anlaşılan o ki bu sırada Yozgat'ta mebus seçimi olmuş ve kendini mütevazı gösteren ama ihtiraslarıyla bilinen, yükselme hırsları olan Müftü Hulusi Efendi mebus seçilmişti.¹⁴ Yozgat'ta bulunan Kılıç Ali'ye Müftü Efendi bu duygularla Çapanoğulları aleyhine tezviratta bulunmuştur. Müftüyle beraber Yozgat mutasarrıf vekilliğinde bulunan Arif Hikmet Bey ve şube reisi Binbaşı Tevfik Bey'de aynı şekilde Kılıç Aliye Çapanoğulları aleyhine konuşmuşlardır. Kılıç Ali'de Çapanoğulları aleyhine kendisine verilen bu bilgilerden etkilenmiştir. Durumu bir telgrafla Ankara'ya bildirmiştir. Ancak Kılıç Ali'nin telgrafının maiyeti belli değildir.

Çapanoğullarının harekete geçeceği ile ilgili bir yorumda, Yozgat'ta Postacı Nazım'ın Ankara hükümetine karşı olduğu ve padişah ve hilafeti desteklediğini resmen açıklamasından iki gün sonra yani 18 Mayıs 1920 tarihinde yapılan at yarışı gösterilmiştir. Edip Bey ve Celal Bey, Yozgat'ta düzenlenen at yarışıyla güya milli direnişe karşı olan dostlarını Yozgat'a çağırmış, isyanın alt yapısı hazırlanmıştır. Ancak at yarışı yapılmış ancak isyan gibi bir teşebbüs ailenin en büyüğü Edip Bey tarafından hiçbir zaman tasvip edilmediği bilinmektedir. Çapanoğullarının Yozgat eşrafiyla özellikle de Müftü Mehmet Hulusi Efendi¹⁵ ile aralarının açılması aileyi adeta Milli Mücadele'nin karşısına dikmiştir. Her ne kadar ailenin Ankara'daki istiklal mücadelesine taraf olmadığı, Mustafa Kemal Paşa'nın geçmişteki ittihatçı kimliğini ön planda tutuyor olsa da silahlı mücadeleye hiç taraftar olmadığı ailenin hatiratında ve dönemin tanıklarının ifadelerinden anlaşılmaktadır(Ocak, 1973; 123).

Kılıç Ali Bey, Yozgat'a 1 Haziran 1920 tarihinde geldiğinde, gergin bir ortam bulmuştur. Çapanoğulları anlaşılan mebus seçiminde Müftüyü engelleyememişler, o da hazır fırsat varken yukarıda zikredilenlerle beraber Çapanoğullarını hedef göstermiştir. Kılıç Ali'yi harekete geçiren ve bardağı taşıran damla Kuva-yı Milliye için yardım toplanması olmuştur. Bu yardımın Yozgat halkının tamamından mı istendiği sadece Çapanoğullarından mı istenildiği açık değildir. Ocak'ın devrin görgü tanıklarına dayandığına göre Çapanoğullarından yüklü miktarda para istenmiş ancak ret cevabı verilmiştir(Ocak, 1973; 98).¹⁶ Bu cevabı Ankara hükümetine karşı bir eylem olarak gören Kılıç Ali, onların evlerinin önüne nöbetçi koyarak göz hapsine aldırıştır. Kılıç Ali Bey'in Yozgatlılardan yardım toplaması, halkın fakir olduğu gerekçesiyle engellemek isteyen Çapanoğullarının karşı çıkması, krizin baş göstermesine sebep

¹⁴ Ahmet Yaşar Ocak'ın makalesinde Ek: 1 olarak verilen görgü tanığının anlatılarında telgraf meselesinde henüz mebus seçimi olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak anlatı sırasına bakılırsa Kılıç Ali Bey'i Yozgat'ta Müftü mebus sıfatıyla karşılamıştır(Ocak, 1973; 117, EK: 1).

¹⁵ Mehmet Hulusi AKYOL(1888-1964), Yozgat'ta doğmuş, Çapanoğulları babası Çapanoğlu Hacı Osman Nuri Bey'in yanında büyümüş, ailesi Çerkes kölemenlerinden Bekir Ağa'dır. Yozgat'a bağlı Kavurgalı medresesini bitirmiştir. Abdülkadir ÇAPANOĞLU Cami'ül Ezher'e Hacı Osman Bey tarafından gönderildi ama tahsilini tamamlamadı denilmektedir(Yozgat gazetesi kaynak eklenecek). İstanbul'a gitti ve ruûs imtihanında başarı göstererek müderris oldu. 1920b yılında Yozgat Müftülüğüne tayin edildi(Ergin, TDVİA; cilt 2, s. 303-304. *Akyol, Mehmet Hulusi, Son devir din âlimlerinden*). Ancak Müftü Efendi'nin Mısır'a hiç gitmediği Ergin tarafından ailesine dayandırılarak ifade edilmektedir(s. 64.).

¹⁶ Olayların görgü tanığı Rahmi SAGUN, Kılıç Ali'nin her aileden 500 altın talep ettiğini, bu paranın Yozgat'ta her aileden toplanamayacağını bilmesine rağmen sırf Çapanoğullarından bu parayı almak için böyle bir hileli yola başvurulduğunu anlatmaktadır(Ocak, 1973;137).

olmuştur.¹⁷ Abdülkadir Bey'in hatıralarında ise biraz burası muğlak olmasına rağmen, yardım meselesinden dolayı "Belediyede münakaşa vukuu bulduğunu" söylemektedir. Olaylar Ramazan ayı içinde olduğu için Müftünün vaazının bu olay sonunda olduğunu zikretmektedir. Vaazda müftünün çapanoğullarını "ihamet" ile suçlaması, Celal Bey'i Kuva-yı Milliye'den biraz daha uzaklaştırmıştır. Bu münakaşadan sonra Yozgat'ta Müftü ile Kuva-yı Milliye taraftarlarının Ankara ile muhabereyi başlamış, Çapanoğlu ailesinin Kuva-yı Milliye'ye düşman olduğuna Ankara ikna edilerek evleri polis merkezi memurlarınca ablukaya alınmıştır(Ergin, 2008; 65). Celal Bey'in Ankara Valisi Yahya Galip Bey'le görüşmesi ve teminat vermesi sonucu Edip Bey ve Celal Bey'in evlerinin önündeki abluka kaldırılmıştır. Bu mesele küçük kardeş Halid Bey'i çok kızdırmıştı. Yozgat'taki durumu öğrenen Çapanoğullarının küçük kardeşi Halid Bey, ailesine Kılıç Ali Bey'in yaptıklarına içerleyerek Arapseyfi'deki çiftliğinden adamlarıyla Yozgat'a geleceğini yani Kılıç Ali'ye baskın vereceğini bildirmiştir. Elindeki kuvvetlerin yetersiz olduğunun farkında olan Kılıç Ali, durumunu tehlikede görerek Yozgat'ı terk edip Akdağmadeni üzerinden Boğazlıyan'a çekilmiştir. Bu çekilme Yozgat'ın kontrolde olmadığı meydanın Çapanoğullarına bırakıldığı anlamına gelmektedir. Kılıç Ali'nin Yozgat'ı terk etmesi Çapanoğulları üzerinde bir rahatlamış hissi verse de ortalık tam durulmamıştır. Bu sırada Çapanoğulları akıllarındaki fiiliyata geçirmeden önce Ankara'ya bir gözlemci göndermişlerdir. Ziya Bey'in Ankara ziyaretinin bu sırada olduğu anlaşılmaktadır. Aile Ankara'ya ailenin bireylerinden, komiser muaviniği yapmış olan Yusuf Ziya Bey'i Mustafa Kemal Paşa ve Ankara'nın durumunu tetkik etmek için göndermiştir. Ziya Bey, Edip ve Celal Beylere olumsuz cevap vermiştir. Ziya Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yeterli kuvvet olmadığı ve güvenilir görmediğini bildirmiştir. Dönemin görgü tanıkları Ziya Bey'in bu görüşte olduğu hususunda hemen hemen hem fikir oldukları yazılmaktadır(Ocak, 1973; 115 vd.). Ailenin yanıldığı an işte burasıydı.

3.1. Ankara Hükümetinin İsyanı Önleme Çabaları ve Çapanoğullarının Yozgat'ı Terki

Çapanoğullarından Ziya Bey'in Ankara'ya giderek Mustafa Kemal Paşa ve Ankara'da ortaya çıkan oluşuma yönelik yanlış öngörüsü sebebiyle Yozgat'ta Edip ve Celal Beylerin tavrında değişiklik yaratmıştır. Durumu Genelkurmay Başkanlığı'ndan öğrenen Mustafa Kemal Paşa, Çapanoğullarının bölgedeki ağırlığını bildiğinden onları karşısına almak istememiştir. Ankara valisi Yahya Galip Bey, Edip Bey ile Celal Bey'i "tatyiben" yani incitmeden hoş bir şekilde Ankara'ya çağırması. Bu nazik davet gerçekleşmemiş, aksine Kılıç Ali Bey, Yozgat'ta Çapanoğulları aleyhine olan kimselerin sözüyle onlardan bazılarının evlerinin önüne nöbetçi bırakmıştı. Mustafa Kemal Paşa'nın yoğun işleri arasında konuyla gereğince ilgilenemediği açıktır. Ancak Mustafa Kemal Paşa, Ankara'ya bu denli yakın olan bir yerde üstelik Yunan ilerleyişi devam ederken gaile çıkmasını istemediği için olaylara bir defa daha yumuşak yaklaşmıştır. Durumun nezaketi gereği Heyet-i Nasiha olarak Yozgat mebusları Süleyman Sırrı Bey ve Rıza Bey Yozgat'a gönderilmiştir. Heyet yanlarına Başçavuşzade Ahmet ve Müftü Hulusi Efendi ve daha başkalarıyla şehir eşrafından birkaç kişiyi alarak Çapanoğullarını toplantıya davet etmişlerdir. Heyet, Çapanoğullarından Ankara hükümeti nezdinde başlayan kurtuluş hareketini desteklemelerini istemişlerdir. Fakat Edip ve Celal Beyler, buna destek vermeyeceklerini bildirince tartışma münakaşaya dönüşmüştür. Müftü Efendi, geçmişin verdiği öfkeyle hakaret içerikli sözler sarf edince Edip ve Celal Beyler toplantıyı terk etmişlerdir. Bu olay üzerine Yozgat'ta örfi idare yani sıkıyönetim ilan edilmiştir. Durum Genelkurmay Başkanlığı'na bildirilince Edip ve Celal Beylerin tutuklu olarak Ankara'ya getirilmeleri istenmiştir. Geçmişte Tokat valiliği sırasında Celal Bey'in iyiliğini gördüğünden devreye Ankara valisi Yahya Galip Bey girmiş, buna mani olduğu gibi iddialara göre durumdan onları haberdar etmiştir(Ocak, 1973; 100).

İttihatçı olarak şüpheyle baktığı Mustafa Kemal Paşa ve Ankara hükümetine daha mesafeli yaklaşan Edip Bey ve Celal Bey'in Postacı Nazım ve o yöredeki isyancılarla irtibata geçtiklerini Ankara hükümetinin gözden kaçırmadığı anlaşılmaktadır. Halid Bey'in Arapseyfi'deki çiftliğinde zaman zaman

¹⁷ Abdülkadir Bey'in hatıralarını yazan Ali Şakir Ergin, Yozgat'ta vukua gelen yardım konusunu eski Ankara valisi Avni DOĞAN'dan şöyle dinlediğini yazmaktadır: "Kılıç Ali Yozgat'a geldiğinde Kuva-yı Milliye için îâne toplama emri çıkarmış, çapanoğulları ailesinin önde gelenleri olup o zaman Yozgat'ta bulunan Celal ve Edip Beyler de "burada bizim gibi bölgenin eşrafi ve söz sahibi kimseler varken fakir ve yoksul düşmüş halktan îâne toplamasına razı ve taraftar olamayız. Biraz sabredin, bekleyelim ve bu îaneyi aile olarak biz verelim." dedikleri rivayetini nakletmiştir(Ergin, 2008; 65).

bir araya gelmişlerdi. Bunlar arasında yer alan Abdülkadir Bey kendi çiftliğine geldiğinde Hafız Şahap¹⁸, Osman Bey, Kara Hakkı daha başkaları çiftlikte toplanmışlardı. İhsan Bey ve Vasıf sonradan katılmışlardır. Abdülkadir Bey hatıratında “Yozgat’ı terk edenler arasında dayılarım, amcam Muhlis Bey, dayım Halid Bey, damadı Mustafa Bey Zile isyanına iltihak etti” demiştir. Daha sonra Abdülkadir Bey’de Zile isyanına dâhil olmuştur. Olaylara hiç karışmadığı söylenen Salih Bey’in de başlangıçta akrabalarıyla Yozgat’ı 8 Haziran 1920’de terk ederek Zile’deki isyana katıldığı hatıratından anlaşılmaktadır(Ergin, 2008; 66). Nutuk’ta Salih Bey’n de adı Edip ve Celal Bey ile beraber geçmektedir(Nutuk, 2016, 255). Ankara’nın durumdan haberi olunca yani Halid Bey’in Zile isyanına katılması üzerine Yahya Galip Bey, Edip Bey ile Celal Bey’i jandarma nezaretinde olmak üzere Ankara’ya çağırmıştır. Fakat Edip Bey Halid’in Zile isyanına katılması durumumuzu zora soktuğu düşüncesiyle gitme vaktinin yanlış olduğu kanaatine varmıştır. Yani gitmemiştir. İç isyanların artması sonucu 22 Temmuz 1920’de bir bildiri yayınlanarak Yozgat, Bolu, Düzce olaylarına karışmış olanlara hükümet tarafına geçmek için 15 gün süre verilmiştir. Çapanoğullarıyla hem görüşülmüş hem de resmi aflar çıkarılmıştır.¹⁹ Celal Bey’in Ankara’ya gitme niyetinde olduğu ancak Edip Bey’in göndermediği anlaşılmaktadır(Acun-Dündar, 2013, 320).

4. ÇAPANOĞLU İSYANININ SEYRİ

Yozgat’ı terk eden Çapanoğulları, Yenihan’da isyan eden guruplarla temasa geçmek için o tarafa yönelmiştir. Ayrıca daha önce bölgede hazırlık içinde olduğu anlaşılan Halid Bey’in nüfuzu fazla olduğundan başına çok sayıda adam toplamıştı. Tıpkı Nazım çetesinde olduğu gibi özellikle Halid Bey’in etki alanında olan Boğazlıyan, Sungurlu, Alaca ve Yozgat havalisinde “hilafet” adına hareket ettiklerini söyleyerek davalarını anlatmaya başlamışlardı. Celal Bey, kendisine “Halife orduları kumandanı” unvanını vererek civarda hatırı sayılır ağalara mektuplar yazıp adam toplamaya başlamıştır. Bu şekilde Ahmet Anzavur’un da kendisine benzer bir sıfat vererek isyan ettiği hatırlanırsa hareketine meşruiyet kazandırmak istediği anlaşılmaktadır. Celal Bey yazdığı mektuplarda “Halife Orduları Kumandanı” unvanını kullanmıştır. Celal Bey’in bu sıfatı almasında dönemin görgü tanığının anlatısında Celal Bey’in son görev Afyon’dan İstanbul’a geçtiği ve oradan Biga’da bulunan Ahmet Anzavur ile görüştüğü iddia edilmektedir. Benzer unvanı Çapanoğullarından önce Postacı Nazım’da kullandığına göre aralarında irtibatın olup olmadığı akla gelmektedir(Ocak, 1973; 121). Yozgat’ı terk ettikten sonra Edip Bey, Akdağmadeni civarında toplanmış ve fiilen Akdağmadeni’ni işgal etmiş olan Postacı Nazım ve çetesiyle irtibat halinde olan Celal Bey’e katılmıştır (Ergin, 2008; 70). Akdağmadeni’ni işgal eden Kara Mustafa ve Nazım çetelerine arkalarını dayayan Çapanoğulları, yönünü Sorgun’a çevirmişlerdir. Yozgat’ı işgal hedefinde olan Çapanoğulları Sorgun’a yaklaştıkça sayıları artmış kalabalığın beş yüze ulaştığı anlaşılmaktadır. Sorgun karakolunda yedi sekiz civarındaki jandarmanın mukavemetini kıran asiler, 13 Haziran 1920 tarihinde Sorgun’u işgal etmişlerdir. Edip, Celal, Salih ve Abdulkadir Beyler hükümet binasını işgal ile nahiye müdürünün odasına girmişlerdi. Yaralı birkaç jandarmanın silahları alınmış hatta var olan bazı silahlar da yağma edilmişti. Korku içinde olan yarı çıplak askerlere hayatlarına dokunulmayacağı teminatı verilmişti. Abdulkadir Bey, hatıralarında “kimseye söz söylemeye ve haber anlatmaya imkân bulunmuyordu. Atlı arasında herkes bir kumandandı.” diyerek başıboşluğu anlatmaktadır(Ergin, 2008; 72).

4.1. Çapanoğullarının Yozgat’ı İşgali

Sorgun’u ele geçiren asilere civardan sürekli katılımlar olmuştur. Kılıç Ali Bey’in Boğazlıyan’dan Genel Kurmay Başkanlığı’na çektiği telgrafta, asilerin sayılarının sürekli arttığını halkın asiler katıldığını kendisine yardım edilmesi gerektiğini bildirmiştir. Bu telgraf üzerine halkın eğilimi asiler lehine olmuş, zaten Çapanoğullarıyla beraber hareket eden Devecidağı Çerkesleri de asilere katılmıştır (Türk İstiklal Harbi VI, 95). Artık sayıları artan, bölgede ağırlık kazanan asilere silahlı mukavemet edecek güç bulunmayınca, asiler Yozgat merkeze yönelmiştir.

¹⁸ Hafız Şahap (1879-1920), Yozgat’ta Çapanoğullarıyla birlikte hareket etmiş Çerkes Ethem tarafından idam edilmiştir. İri yarı iyi giyimli, güzel konuşan bir adamdır. İstanbul’a yazdığı mektuplar Ankara valisi Ali Galip Bey’in dikkatini çekmiştir. Vali Ankara’ya tedbirli olarak getirtir ama kıyafeti, konuşması düzgün bir adam karşısında görünce affeder ve gerekli ikazlarda bulunur(Ergin, 2008; 64).

¹⁹ Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, kutu 1, gömlek 5 sıra 10, tarih; 22. 7 1920.

Çapanoğullarının Yozgat'ı işgale yöneldikleri anlaşılınca Kuva-yı Milliye'cilerden bir gurup şehre asileri sokmamak için önlem almışlardır. Yozgat'ta halka, asilere katılmamaları, gerekirse silahlı mukavemet etmeleri yönünde çağrı yapılmıştır. Askerlik şubesi reisi Binbaşı Tevfik Bey'den halka silah dağıtması istenmişse de faydası olmayacağı gerekçesiyle reddetmiştir. Asiler, Çalatlı Muslubelen yolunu takip ederek Yozgat'a küçük bir direnişten sonra girmişlerdir. Edip Bey, Sorgun'da yaşanan yağma ve çapul hadiselerinin yaşanmaması için ikazda bulunmuştu. Hatta Halid Bey ile Çerkes Şahin Bey arasında münakaşa çıkmış çatışmayı diğer ileri gelenler önlemişti. Asiler Yozgat'a girerken Çalatlı köyünden bir sancak çıkarılmış ve o sancakla Yozgat'a doğru ilerlemişlerdir. Yozgat'tan bir heyet karşılamış ve kan dökülmeden şehre girilmiştir. Hükümet binası işgal edilmiş, Halid Bey'in emriyle hapishane boşaltılmıştır. Hapishaneden bırakılan meşhur katil Avutmuşlu Kürt Kerle'ye silah verilerek kendilerine katılmıştır(Ergin, 2008; 74). Yozgat'a giren yaya atlı asi sayısının 300 ila 3000 arasında oldukça çelişkili rakamlar yazılmıştır. Askerlik şube reisi ve halktan ileri gelen kişiler, asilere katılmayı reddetmiştir. Şube reisi Tevfik Bey hapsedilmiştir. Asiler Celal Bey'in komutasında, Edip Bey'in liderliğinde halkı meydana toplayıp tesadüfen orada rastladıkları Kadı Remzi Efendi'ye Dürriyade'nin fetvasını gazete kâğıdından okutmuşlardır(Ocak, 1973; 134). Asiler kendilerine katılmak istemeyen ve önceden kendilerine muhalefet eden Yeşilimamzade Kadı Mehmet Efendi ve birkaç kişiyi asmışlardır. Özellikle Müftü Mehmet Hulusi Efendi'yi aradırsa da Kılıç Ali Bey ile önce Boğazlıyan'a ardından Kayseri'ye kaçmıştır(Ocak, 1973; 103).²⁰

Çapanoğulları Yozgat'a hâkim olduktan sonra, Halid Bey Alaca tarafına, Celal Bey'de Boğazlıyan tarafına gitmiştir. Orta Anadolu'da geniş bir alan asilerin eline geçmişti. Bu durumu bir telgrafla Büyük Millet Meclisine bildiren Trabzon Mebusu Hüsrev ve Kırşehir mebusu Rıza Beyler, Yozgat'taki isyanın büyümesinden tedbirsiz davrandığı gerekçesiyle sorumlu olarak Ankara valisi Yahya Galip Bey'i göstermişlerdir.

Edip Bey, yanlarında gelen asilerin iâşesi için Ziraat Bankası'ndan makbuz karşılığı 50 bin lira para istemiş, 5 bin lirasını alıp geri kalanını banka memuruna iade etmiştir. Bankadan alınan bu paranın bin lirası Edip Beyde bin lirası Celal Bey'de kalmıştır.²¹ Yozgat'ın asiler tarafından işgaliyle etrafta çeteler çoğalmış, yağma olayları artmıştır. Çapanoğullarının tehdidi Çorum'a kadar ulaşmıştır (Bardakçı, 2012;148).

5. İSYANIN BASTIRILMASI

Çapanoğullarının Yozgat'ı işgali ve çevrede hâkimiyet kurmaya çalışmaları Ankara hükümetini telaşlandırmıştı. Celal Bey'in Yozgat'tan Ankara'ya yürüyeceği ve meclisi dağıtacağı yönünde sözleri Mustafa Kemal Paşa'ya kadar ulaşmıştı. Ankara hükümetinin elinde isyanı bastırarak yeterince kuvvet bulunmuyordu. Bunun üzerine Paşa, Bolu ve Düzce isyanlarını bastıran ve Yunan ilerleyişi karşısında bir an evvel Batı Cephesi'ne gitmek isteyen Çerkes Ethem'den yardım istemiştir. Ankara'ya davet edilen Çerkes Ethem'e durumun vahameti anlatılmış, Fevzi ve İsmet Paşalarla görüşen Ethem, çok istememesine rağmen kardeşlerinin araya girmesiyle Yozgat'a gitmeyi kabul etmiştir. 20 Haziran 1920'de kuvvetleriyle Ankara'dan ayrılışının üçüncü günü öğleden sonra Çerkes Ethem, kuvvetleriyle Yozgat'a girmiştir. "Birinci Kuvva-yı Seyyare" adını alan bu kuvvetlerin elinde 70 subay, 2100 kadar yaylı arabalara bindirilen piyade, 1300 hayvan, 4 dağ ve bir sahra topu, 8 makineli tüfek bulunuyordu. Bu sırada Edip Bey Yozgat'ta kalmış, Celal Bey Sungurlu civarında asker toplamak için gitmişti. Çerkes Ethem derhal harekete geçerek Yozgat'ı kanlı çarpışmalardan sonra asilerden kurtarmıştır. Edip Bey kaçtığı için yakalanamamıştır.

Yozgat'ta kontrolü ele geçiren Çerkes Ethem Bey, suçluları cezalandırma yoluna gitmiştir. İlk önce Yozgat Ziraat Bankasından para alan ve makbuzda imzası olan kişileri yakalamış, ele başlardan 12 kişi idam edilmiştir(Gürkan, 2020; 66).²² Daha birçok kişi özellikle Kebapçı Veysel'in ihbarıyla ve

²⁰ Abdulkadir Bey'in hatıralarında Kadı Yeşilimam'ın Boğazlıyan civarında yakalandığını, Salih Bey'in odasında kaldığı, yanlarından gece alındığı yazılıdır. Ancak hatıratında onun akıbeti hakkında bilgi verilmemektedir. Görgü tanığı ise Kılıç Ali, Yozgat'a gelince Yeşilimam'ın evinde kalmıştı(Ocak, 1973; 123).

²¹ Abdulkadir Bey'e göre bin lira Edip Bey'de bin lira Mahmut Bey'de kalmıştır(Ergin, 2008; 76).

²² Çerkes Ethem hatıralarında Edip Bey ve Celal Bey'in Yozgat'ta olmadığını söylemiştir. Hal bu ki Edip Bey Yozgat'ta kalmış ve daha sonra Arapsyefi'de Celal Bey'e dâhil olduğu anlaşılmaktadır(Ergin, 2008; 84).

suçlamasıyla yakalanıp idam edilmiştir. Kebapçının düşmanlarını haksız yere ihbar ettiği anlaşılınca Çerkes Ethem onu da idam ettirmiştir. Yozgat'tan sora diğer yerlere el atan Çerkes Ethem, Boğazlıyan taraflarında bulunan Kılıç Ali'yi zaten birlikleri asilere katılarak dağıldığı için Ankara'ya göndermiştir. Kendisi ise Yozgat'tan kaçan asileri kovalamak için Arapseyfi'de toplanan asilerin peşine düşmüştür(Gürkan, 2020, 67). Bu sırada Çapanoğulları şehirden kaçmış, Arapseyfi boğazında toplanmaya başlamışlardı. Abdülkadir Bey'in hatıralarına göre perişan bir halde kaçan asiler ne yapacağını bilmez bir şekilde Edip Bey ve Celal Beyi aramışlar, Halid Bey'in Arapseyfi'de olduğunu öğrenince oraya yönelmişlerdi. Abdülkadir Bey'in ifadesiyle "Çerkes Ethem çeteleri enselerindeydi." Çerkes Ethem asilerin evlerini topa tutmuş, ele geçen mallarını gasp etmişti. Halid Bey son bir kere daha şansını denemek istemiş ve adeta komutayı ele alarak, Arapseyfi'nin dar geçidinde değil düzlükte Çerkes Ethem'i karşılamıştı. Orada bulunan genç bir subayın dağlara çekilme önerisini "dağda keklik avlanır, biz burada onları perişan ederiz." şeklinde cevap vermiştir(Ergin, 2008; 88). Çerkes Ethem, Yozgat'a gelişinde bölgeyi iyi tahlil etmişti. Yozgat'tan kaçan asileri şaşkırtmak amacıyla ordusunu üçe bölmüş, vur kaç taktiği ile kısa sürede Çapanoğullarını Arapseyfi savaşında dağıtmıştır.²³ Edip Bey yaralı olarak kaçmış, Celal Bey'i ise birkaç Çerkes beyi yanlarına alarak hayatlarını kurtarmışlardı (27 Haziran 1920). Çapanoğullarını Kayseri civarında saklayan Çerkes beyleri Çerkes Ethem Bey'e af için ricada bulunmuşlardı. Çerkes Ethem affetmiş ve durumu Ankara'ya bildirmiştir(Gürkan, 2020; 69).

5.1. Çerkes Ethem'in Yozgat'ta Yaptıkları

Çerkes Ethem, çok kanlı bir çarpışmanın ardından Çapanoğulları ve etrafına toplanan çeteleri imha etmiştir. Edip, Celal ve Halid Beyler yanlarında Çerkes Şahin Bey ile Aziziye(Pınarbaşı) yönüne kaçmışlardı. Aynacıoğulları Devecidağı bölgesine, Deli Ömer, Deli Hacı ve Yozgat hapishanesinden salıverilen Katil İlyas Akdağmadeni civarında saklanmışlardı. Bir iki gün daha eşkiya takibine girişen Çerkes Ethem, Orta Anadolu'nun asilerden temizlendiğine kani olarak Yozgat'a dönmüştür(Gürkan, 2020; 71). Çerkes Ethem Yozgat'a gelince neler yaptığı hususunda bilgi vermemektedir. Yozgat'ta neler yaptığını anlatmayan Çerkes Ethem, olaylardan sorumlu tuttuğu Yahya Galip Bey'i Yozgat'a getirterek İstiklal Mahkemesi'nde yargılamak istemiştir. Ancak durumun nezaketinden dolayı olayın üzerine gitmemiş, Mustafa Kemal Paşa'nın kararlı tutumu üzerine ısrarından vaz geçerek Yunan cephesine dönmüştür(Gürkan, 2020; 71).

Çerkes Ethem'in Yozgat'ta Çapanoğullarının konaklarını, çiftliklerini yağma ve tahrip ettiği hem Abdülkadir Sönmez'in(Ergin, 2008; 83) hem de Celal Bey'in hatıralarında (Acun-Dündar, 2008; 322) anlatılmaktadır. Çerkes Ethem ve kuvvetleri, yalnız Yozgat'ta değil çevre köylerde de ellerine ne geçirdilerse gasp etmişlerdir. Yozgat'ta Müslim ve gayri Müslim evlerine girilmiş ziynet eşyaları ve paraları alınmış, isyanla alakası olsun olmasın Çapanoğulları sülalesinin konakları ve evleri tahrip edilmiştir. Çapanoğullarının Yozgat'ta Ziraat Bankasında bıraktığı 45.000 lirayı da almıştır. Hatta paranın onlar yani Çapanoğulları tarafından alındığına dair memura bir makbuz da imzalatıldığı rivayet edilmektedir. Yozgat ve köylerinden Çerkes Ethem'in adamları yağma yapmış, batı cephesine giderken pazarlarda bu mallar Ankara pazarlarında haraç mezat satılmıştır. Çerkes Ethem, Kuva-yı Milliye adına geldiği için Yozgat'ta Kuva-yı Milliye kötü bir şöhret bırakmıştır(Ocak, 1973; 110). Arşivlere çok kıt yansıyan belgeler içinde Yozgat'ta isyan sırasında mallarını kaybedenlerin bedellerinin ödeneceği ile ilgili kısa da olsa bazı kayıtlar vardır. Belgede isim vermeden "Yozgat olaylarını yatıştırın kuvvetler tarafından elde edilen..." diye nayif bir dil kullanılmaktadır. Belgeye göre Yozgat'tan bedelsiz olarak "kuva-yı tedibiye" tarafından alınan 50.500 koyun ve 25.000 Osmani liranın pey der pey ödenmesi için Müdafaa-ı Milliye Vekâleti'ne avans verilerek ödenmesi istenilmektedir.²⁴

²³ Arapseyfi bozgunundan kaçan Çapanoğullarının damadı Keskin Obabeyi köyünden Celal adlı birinin hikâyesi şu şekildedir. Celal, Arapseyfi'de Çapanoğulları bozulunca Boğazlıyan'a doğru kaçır. Ancak "Kongre" askerlerine yakalanır. Boğazlıyan'da kadı huzuruna çıkarılır. Muhtemelen idam edilecektir. Fakat kadı Celal'i babasından dolayı tanır. Niye bu hale düştüğünü sorar. Celal pişmandır. Kadı "Oğlum ben babanın çok ekmeğini yedim bende hakkı var seni asmam gerekir. Ama sen şu cüppelerimden birini giy, arka kapıdan çık git. Eğer yakalanırsan sende asarlar beni de." der ve genç, uzun boylu bu delikanlıya kıyamaz ve Celal'i kaçıtır. Celal Boğazlıyan'a yaklaşık yirmi kilometre uzakta olan Şıhlar köyündeki akrabalarına gelmek için bazen yürüyerek, bazen koşarak ve saklanarak gelir. Orada kırk gün yatar ve *korkudan çatlayıp* ölür(Kaynak kişi: Feyyaz Ceylan, 76, Lise mezunu).

²⁴ Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928), kutu 1, gömlek 10 sıra 9, tarih; 2. 9 1920.

Ancak Celal Bey, yazdığı hatıratında olaylardan hiç bahsetmeyerek Ankara'da İttihatçıların olduğunu Yunus Nadi örneğiyle vermiştir. Celal Bey, Ankara'ya gitmemesini kendilerinin gitmeye hazırlanırken tevkif edilecekleri haberi üzerine gitmediğini ifade etmiştir. Celal Bey, Çerkes Ethem'in ailesine fenalık yaptığını, yalnız asılan küçük kardeşinin Postacı Nazım çetesine katıldığı için suçlandıklarını yazmıştır (Acun-Dündar, 2013, 320). Bunun gerçeği yansıtmadığı malumdur. Yine hatıratı yayınlanan Çapanoğlu sülalesinden Abdülkadir Sönmez (1880-13 Ağustos 1952), her defasında olaylara katılmak istemediğini, akrabalık duygularıyla birlikte olduğunu ifade etmiştir. Ancak Yozgat'ta isyanın her aşamasında ve Arapseyfi çatışmasında beraber olmuşlar, Pınarbaşı'na kaçmışlardı. Abdülkadir Bey, sınırlı affa uğramış ve memur olarak 7 Aralık 1920 tarihinde²⁵ Eskişehir'e vilayet muhasebe başkâtibi tayin edilmiştir (Ergin, 2008; 160). Memuriyete atanmayanların zaman zaman af veya ikamet yerlerinin değiştirilmesi ile ilgili Cumhuriyet Arşivi'nde belgelere rastlanmıştır. Bunların birinde Yozgatlı Kadızade Muhlis'in ısrarla birkaç defa Konya'ya nakil isteği reddedilmiş²⁶ ve Afyonkarahisar'da oturmaya devamı kararlaştırılmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bir şehir kuran, devlete 300 yıldan fazla hizmet eden, Osmanlı'nın zaman zaman imdadına da yetişen bir sülale olmuştur çapanoğulları. Süleyman Bey'in III. Selim'e Nizam-ı Cedit askeri göndermesi buna bir örnektir. Hatta aile devlet hizmetinde en büyük yerlere kadar gelmiş II. Meşrutiyet döneminde Edip Bey mebus dahi olmuştur. Ancak Osmanlı Devleti'nin ve vatanın içinde bulunduğu durumu kavrayamamışlardır. İstanbul'un işgal edildiği, İngiliz postallarının sarayda dolaştığı bir zamanda güya padişahın onayıyla ilan edilen baskı altında kaleme alınan fetvanın arkasına düşerek yeni Türkiye oluşumunu engellemeye çalışmak, sebepler ne olursa olsun kabul edilebilir bir davranış değildir. Çapanoğlu isyanı, Türk İstiklal Harbinin başladığı ve devam ettiği bir zamanda ortaya çıkmıştır. Yunan ilerleyişi Ege bölgesini sarmış ve ilerlemektedir.

Çapanoğulları sülalesinden, isyan dönemini yaşayan kişilerin kaleminden iki hatırat yayınlanmıştır. Abdülkadir Sönmez'e ait hatırat oldukça tafsilatlıdır. Buradan anlaşılıyor ki Edip ve Celal Beyler Osmanlı Devleti'nin son döneminde partizan bir siyaset takip eden İttihatçılara karşı olan tutumlarını Mustafa Kemal Paşa'ya yansıtmışlardır. İkinci hatıratı yazan Celal Bey, Ankara'da bulunan Yunus Nadi örneğiyle Ankara'da İttihatçı bir yapılanmanın olduğunu söylemektedir. Bu bakış açısı, olayları görememek parti üzerinden okumalar yapmaktır. İttihat ve Terakki Partisi'nin geçmiş dönemde yaptıklarıyla kurtuluş mücadelesi yapan Mustafa Kemal Paşa'yı aynı kefedede tutmaları en hafif söylemle bir hatadır.

İkinci bir husus Çapanoğulları isyan etti mi ettirildi mi? gibi bazı sorularının konuyla ilgilenen kişilerin aklına gelmesidir. Çapanoğullarının konuyu Yozgat içerisinde Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti üzerinden kişiselleştirdiği anlaşılmaktadır. Edip ve Celal Beyler, Müftü Mehmet Hulusi Efendi, Süleyman Sırrı Bey ve daha başkalarının Ankara ile aralarının açılması için bazı tertipler yapıldığı anlaşılmaktadır. Fakat onlar da bu oyuna bile bile düşmüşlerdir. Yahya Galip Bey başta olmak üzere Ankara'dan gelen telkinleri dinlememişlerdir. Kılıç Ali Bey'in Yozgat'a gelince tutumu ve yüklü miktarda para veya yardım istemesi gerginliğin hat safhaya çıkmasına ve olayların başlamasına neden olarak gösterilmiştir. Yine burada da Kılıç Ali'nin Yozgat'ta Yeşilimamzade Kadı Mehmet Efendi'nin evinde kalması tabii bir durumdur. Zira Kuva-yı Milliye'ye yakın olan birinin evinde kalması güven açısından önemlidir. Onların da Kılıç Ali'yi Çapanoğullarına karşı kışkırttığı anlaşılmaktadır.

Ancak, Osmanlı üst düzey hatta mebusluğa kadar gelen kimselerin Postacı Nazım gibi zimmetine para geçiren biriyle ittifak kurlmaları, Yozgat hapisanesini boşaltıp suçlulara silah vermeleri, Katil İlyas ile hareket etmeleri geldikleri makamla bağdaşır bir durum değildir. Kaldı ki asilerin Sorgun'u işgallerinde pek çok uygunsuzluğun yaşandığı anlaşılmaktadır. Devlet tecrübesi olan Edip ve Celal Beylerin köylerden topladıkları "başıbozuk" kimselerle bir yere varamayacaklarını en azından bilmeleri gerekirdi. Ankara hükümetini oluşturan heyet, dünya savaşının en ünlü komutanlarıdır. Bu ayırımını yapamamışlardır.

²⁵ Çapanoğlu isyanının kronolojisi için bakınız (Ocak, 1973; 144-147).

²⁶ Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, kutu 1, gömlek 9 sıra 5, tarih; 16. 8 1920, dosya ek; 90/3.

Nihayetinde Çapanoğulları sebep ne olursa olsun isyan etmişlerdir. Ancak istenmeden olduğu, olayların akışına kapılmaları, şartlar göz önüne alınırca hafifletici görülemez. Akla şu soru geliyor; ya asiler galip olsaydı! Aileden pek çok kişinin isyana katılmasına karşılık sadece Halid Bey idam edilmiş, diğer üyelerin cezaları sürgünle yetinilmiştir. Hatta Salih Bey ve Abdülkadir Bey devlette memuriyet dahi almışlardır. Mustafa Kemal Paşa'nın ne denli affedici olduğu, aileyi kazanmak istediği açıktır. Kaldı ki bu olaylar Yozgat'a mal edilemeyeceği gibi Çapanoğullarının da bir kısmı dâhil olmamıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, kutu 1, gömlek 5 sıra 10, tarih; 22. 7 1920.

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928), kutu 1, gömlek 10 sıra 9, tarih; 2. 9 1920.

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, kutu 1, gömlek 9 sıra 5, tarih; 16. 8 1920, dosya ek; 90/3.

İnternet Kaynakları

<https://www.yozgatgazetesi.com/search?q=abdulkadir+%C3%A7apano%C4%9Flu>

Araştırma Eserler

Duygu, Süleyman(1953). YOZGAT TARİHİ ve ÇAPANOĞULLARI, İstanbul: Sayar Basımevi.

.....(1974). "Osmanlı Devlet Ricalinden Mehmet Celâlettin Paşa" Türk Kültürü, s. 172-180, s. 19-62.

Ergin, A. Şakir (1989). "AKYOL M. Hulusi (1888-1964)", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 2. s. 303-304.

Çapanoğulları Hadisesi Ve Abdülkadirbeyin Hatıraları(2008). Yayına Hazırlayan: Dr. Ali Şakir ERGİN: Ankara: Anıl Matbaası, 2. Baskı.

Çerkez Ethem'in Ele Geçen Hatıraları (2020). Derleyen ve Günümüz Türkçesine Uyarlayan: Şirin Gürkan, İstanbul: Dorlion Yayınları.

Goloğlu, Mahmut(2010). Milli Mücadele Tarihi II 1920 Üçüncü Meşrutiyet Birinci Büyük Millet Meclisi, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Karabekir, Kazım(1995). İstiklal Harbimizin Esasları, İstanbul: Emre Yayınları.

Mert, Ö(1980). XVIII. ve XIX. YÜZYILLARDA ÇAPANOĞULLARI, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

NUTUK, (2016). Gazi M. Kemal, (Hazırlayan: Ender Haluk Derince), İstanbul: Yakamoz Yayınları.

Sakin, Önder(2012). Tarihten Günümüze BOZOK SANCAĞI ve YOZGAT, İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

Taş, Necati Fahri(1987). Milli Mücadelede Yozgat, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ocak, A. Yaşar(1974). "Milli Mücadelede Çapanoğlu İsyanı (8-27 Haziran 1920)", Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi, Yıl, VII-VIII-IX-X, Ankara: 1970-1973, s. 83-149.

Osmanlı Mutasarrıfı Çapanoğlu Mahmut Celâleddin (Celâl) Bey'in Hâtıraları (2013). Yayına Hazırlayanlar; Prof. Dr. Hakkı ACUN, Prof. Dr. Abdülkadir DÜNDAR, (Editör: A. Yaşar OCAK), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Türk İstiklal Harbi, Cilt IV, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar, 1919-1921, Ankara: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı(1974). "Çapanoğulları", Belleten, Türk Tarih Kurumu Yayınları c. XXXVIII, No: 150, s. 215-263.

Kaynak Kişiler

Yakup ŞAHİN, 1913 Yozgat doğumlu, okur.

Memduh OĞUZ, 1924 Yozgat doğumlu, ilkokul mezunu.

Feyyaz Ceylan, 1945 Yozgat doğumlu, Lise mezunu.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

It is to research reasons for Çapanoğlu rebellion and subjects of whether or not the degree which Yozgat is involved in this rebellion. That problematic is based on newly emerging documents and information.

Methodology

It is a quite difficult subject to research last period (times) of Ottoman State. On the one hand, collapse of an old, rooted state with its utmost glory, birth pains of a new state on the other hand. Those, who could not understand this formation after Armistice of Mudros, had showed different behaviours. Such that, people, who would not stay a step back from homeland defence against Greek occupation, had virtually kept silent so as to defend it, and even they opposed. And what is worse is that they had not been able to realize that National Struggle had been a Turkish War of Independence. Along with research works, archive materials were used to convey the subject to reader. In addition, memoirs of persons who were within the event in person were interpreted. Finally, compilations on Çapanoğulları were made. Çapanoğulları rebellion was tried to reevaluate in the light of these data.

Findings

Rebellions which broke out in Central Anatolia should not be evaluated over treason. It is understood that participants in the rebellion could not comprehend Turkish War of Independence. After that, our another finding is that it is due to people's being ignorant. As a matter of fact, by seeing this fact, Mustapha Kamal Pasha earned most of those who had rebelled to national service by forgiving even without court.

Conclusion and Discussion

Ottoman State had lost its independence since it was defeated in World War I. Signed right after, Armistice of Mudros had caused to occupation of Anatolia. Turkish nation encountered with a double-headed administration. There was an Ottoman government that is continuing with its habits and traditions or appears so. Seat of this government was in an occupied state. Occupation forces were employing different methods in order to expand occupation areas due to various reasons. For this, on the one hand, they were using padishah's authority and nation's loyalty to the padishah. On the other hand, they were occupying all over the motherland and they are making it occupy through Greeks. For the purpose of immobilizing Turkish nation, the occupation forces were trying to quell the people who were making independence struggle, by employing religion. Occupation forces made shaykh al-Islam issue a fatwa since occupation forces knew Turkish nation's loyalty to their religion. Because of this fatwa, disturbances broke out in Anatolia.

Mustapha Kamal Pasha and his friends were struggling with both Greeks and those who were enemy to Turkish War of Independence. Section of our War of Independence, called as "domestic rebellions", began so. In general, considering that the state had made a war for a long time, it would be understood how available both human sources and weapon and ammunition were valuable. Reason for Çapanoğlu rebellion which we addressed confronts us as loyalty to Istanbul and lack of discernment. Finally, there was no explanation of shooting against those who were resisting to Greek forces who occupied motherland, and of standing against national forces. In spite of this, Mustapha Kamal Pasha did not regard rebels as traitor, forgave them and found the ways to earn them to country. As a matter of fact, he succeeded for the family in becoming beneficial to motherland, including the rebelling members of Çapanoğulları and official duty, after a short-term exile life.